

Емел ШЕРИФ-МИФТАР
Институт за национална историја, Скопје
e.miftar2018@gmail.com

ПОШТЕНСКАТА СЛУЖБА ВО СКОПЈЕ ЗА ВРЕМЕ НА ОСМАНЛИСКОТО ВЛАДЕЕЊЕ ВО XIX ВЕК

Апстракт. – Во рамките на Централната административна структура на Османлиската империја, поштенските услуги како и комуникациската услуга во XIX век зависеле од системот на мензили каде што преписката меѓу централната власт и покраините, како и санџаците, ги доставувале поштенските службеници кои патувале со коњи и камили на каравански рути. Со основање на Министерството за пошти во 1841 година, поштенската служба станала институција што обезбедувала поштенски услуги за целиот народ во државата.

Целта на овој труд е со анализа на османлиските извори да придонесе во поштенската историографија на територијата на денешна Македонија. За оваа цел, покрај основањето на поштенската служба во Скопје во 1849 година, детално ќе разгледаме како поштенската служба функционираше внатре во државата и со странските држави во Европа во почетокот на XX век. Ќе ги акцентираме и условите како и нивното регулирање за работа и организација во поштенската регулатива за модернизација, безбедност и регулација на поштенските услови. Исто така, ќе ги претставиме најпознатите поштенски службеници кои се спомнуваат во османлиските годишници од крајот на XIX век. Ќе ја разгледаме и улогата на изградбата на железничката линија Солун – Скопје – Митровица, а со тоа и распоредот на поштенските линии, односно пристигнувањето и заминувањето на поштата во и од Скопје во сите денови од неделата, и ќе ги наведеме утврдените трошоци за испорака на пакетите како вредни и невредни поштенски пакети внатре во државата и во странство.

Можеме да констатираме дека активностите на поштенската организација, како и нејзината комуникациска функција се од голема важност за проучување на дел од социјалната и економската историја на Османлиската држава. Исто така, анализите на овие активности можат да придонесат

несат во изучувањето на војните како и миграциските процеси. Пошта-та и во вонредни услови придонела во економијата на државата и обезбедувала можност за вработување на многу луѓе. Почнувајќи од 1914 година, покрај мажите, и жените се вработувале како државни службеници во поштенската служба.

Клучни зборови. – пошта, Скопје, поштенска организација, поштенски линии, службеници, културно наследство.

ОСНОВАЊЕ НА ПОШТЕНСКА СЛУЖБА ВО СКОПЈЕ ВО 1849 ГОДИНА

Во Османлиската држава, државната администрација до Танзиматот, се состоела воглавно од две институции и тоа државната армија и судската палата. Со Танзиматот покрај државната администрација, се вовела и граѓанската администрација односно цивилната бирократија како трета институција.¹ Во втората половина на XIX век со промената на раководната структура во повеќето од градовите, се појавиле нови елементи, а со тоа и нови просторни структури. Една од овие била Владината канцеларија.² Така, со воспоставувањето на управните тела забрзала и потребата да се основаат државни канцеларии како судови, поштенски и телеграфски канцеларии, полициски станици и др.^{3,4}

Во рамките на централната административна структура на Османлиската империја, поштенските услуги како и комуникациската услуга во XIX век зависеле од системот на *мензили*, додека *мензулани* биле нарекувани поштенските станици во градовите. Во овој систем, преписката меѓу централната власт и покраините, како и санџаците, ја доставувале поштенските службеници најчесто *татари*⁵ кои патувале со коњи и камили на каравански рути.⁶ Првите чекори за овој систем на комуникација биле направени во времето на Махмут II (1808–1839) и во 1834 година како пример бил земен францускиот поштенски систем и било предвидено да се отворат првите поштенски локации во местата на растоја-

¹ Çadırcı 1985, 230.

² Aktüre 1985, 895–896.

³ Batur 1985, 1056.

⁴ Ünlü 2012, 167.

⁵ Терминот татар е добиен по татарските коњаници кој потоа добил значење на поштар, гласник и курир. Матковски 1990, 449.

⁶ Demir, 2005, 8.

ние од 4 до 5 часа од Истанбул и Едрене.⁷ Во 1841 година официјално било основано Министерството за пошти кое станало официјална институција што обезбедувала поштенски услуги за целиот народ во државата.^{8,9}

Месечната кирија за изнајмуваните простории кои ќе функционираше како поштенски служби требало да изнесува од 50 до 75 гроша.¹⁰ Во 1849 година било одлучено да се отворат пошти во Босна, Скопје, Скадар, Кавала, Русе, Амасија и Нигде.¹¹ Така, со отворањето на пошта-службата во Скопје во 1849 година, бил назначен и управник на поштата со плата од 500 гроша.¹²

Обезбедувањето на безбедноста на поштенската служба била обврска на владата.¹³ Во Скопје на местата каде што немало поштари-татари и поштенски управители, државата не праќала писма.¹⁴

Со формирање на телеграфската дирекција во 1855 година и воведувањето на железницата во поштенскиот превоз од 1870-тите години, биле направени промени во административната структура на Министерството за пошта.¹⁵ Така, во 1871 година Министерството за пошта се споило со телеграфската дирекција. Во 1874 година Османлиската влада била меѓу основачите на Меѓународната поштенска унија, така што од 1876 година почнала да прима меѓународна пошта.¹⁶

ФУНКЦИОНИРАЊЕ НА ПОШТЕНСКАТА СЛУЖБА И ДРЖАВНИТЕ ПОШТЕНСКИ СЛУЖБЕНИЦИ ВО СКОПЈЕ

Надоместоците за поштенски превоз се засновале на временската оддалеченост помеѓу центрите од каде што писмото било испратено до центарот каде што писмото требало да стигне. Во периодот од 1876 до

⁷ Yazıcı 1981, 22.

⁸ Gelengül 2023, 156–157.

⁹ Turgut 2018, 22–23.

¹⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (понатаму BOA), Sadaret Âmedî Kalemî Defterleri (понатаму A.AMD), no. 7/97.

¹¹ BOA, A.AMD, no. 7/97; İdare Dahiliye, no. 194/10961.

¹² BOA, Cevdet Nafia, no. 55/2748.

¹³ BOA, Sadaret Mektubî Kalemî Umum Vilayat Evrakı, no. 421/26; 84/43. BOA, Sadaret Mektubî Kalemî (понатаму A. MKT) no. 90/77.

¹⁴ BOA, A.MKT, no. 90/77.

¹⁵ Kaçar 1987, 109.

¹⁶ Turgut 2018, 43–49.

1878 година за писмо од 10 грама до 100 часа оддалеченост биле исплаќани 60 пари, од 101 до 200 часа оддалеченост 3 гроша и за места со оддалеченост над 201 час биле исплаќани по 6 гроша. За писма од над 10 грама, за секои пет грама требало да бидат исплаќани суми половина од гореспоменатите. За весници од 16 грама по 5 пари, од 6 до 29 грама по 10 пари и за весници над 30 грама биле исплаќани по 20 пари. Исто така, како надомест за осигурување на пренесеното злато, сребро и скапоцени предмети, за секој час била предвидена исплата од 3, 6 и 60 пари соодветно. Исто и за пренесување на стока од 1 до 250 грама за секој час надоместокот чинел по 2 пари, за тежина од 251 до 500 грама стока – 4 пари и за тежина од 501 грам до 1 кг стока предвидени биле 8 пари за исплата.¹⁷ Од 1888 година според прописот, било одлучено да не се пренесува стока со тежина над 2 кг и истото било најавено на сите вилаети на Османлиската држава.¹⁸

Со регулирање на условите за работа и организацијата во поштенската регулатива од 1881 година, биле наведени и членови во врска со модернизација, безбедност и регулација на поштенските услуги. Задолжително било поседување на поштенска кутија во секоја пошта и да се овозможи продажба на поштенски марки во центри или филијали поврзани на централната пошта. Доколку имало потреба, требало да се продаваат поштенски марки и во соодветни локации во градот. Било предвидено и да се отворат поштенски филијали во поголемите села и маала во кои би се вработувале државни службеници. Во селата каде што немало државни службеници, предвидено било да се испратат началници од поштенската управа.¹⁹

Во салнамето на вилаетот Косово од 1896/1897 година наведена е управата на централната пошта и телеграф на вилаетот. Покрај централната вилаетска пошта и телеграфска служба, наведени се и пошта-службите во секоја каза во санџакот.²⁰ Главен управник на поштата и телеграфот во вилаетот бил Цавид-бег, од цивилниот сектор, додека Рахми-ефенди бил главен инспектор. Одговорни за сметководство во главната управа биле Џемил-ефенди и Бајрам-ефенди, а секретар на главната управа бил Ибрахим-ефенди и неговиот колега Али-ефенди. Хусеин-ефенди бил како главен службеник одговорен за депото. Имало посебни службеници кои владееле со странски јазици, како Шефд Лазјан-ефенди. Во управата

¹⁷ Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye sene 1295, 157;

¹⁸ BOA, Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (понатаму DH.MKT), no. 1564/19.

¹⁹ Aslan 2019, 363.

²⁰ Ѓорѓиев 2012, 142.

на централната пошта во Скопје регистрирани се: Тефик-ефенди како управник, Емин, Џемил и Хусеин Хусни-ефенди како секретар и Димос-тини-ефенди како управник на одделот на станицата во Скопје. Покрај споменатите службеници во салнамето се претставени и подвижни поштенски службеници како и службеници за заедничка пошта. Така, Милтади и Мазхар-бег биле подвижни поштенски службеници, а Поп Доблев-ефенди бил заеднички поштенски службеник.²¹

Во 1890 година бил склучен договор помеѓу службениците на компанијата за транспортирање на поштенски пакети со воз и министерството за пошта. За секакви пренесени документи и стока ќе требало да се наплаќа такса.²²

Во 1902 година биле основани упатства за вредни и невредни поштенски пакети што требало од Скопје да се испорачаат во странство. Утврдени биле и трошоците за испорака на пакетите. Според инструкциите, пакетите кои требало да се испратат во странство, не требало да тежат повеќе од 5 kg и вредноста да не е над 500 франци односно 2 200 гроша. За секоја пошта испратена во странство, на пакетите што ќе се испратат биле поставени царински упатства и декларација наречени *barnameler*. Исто така, испраќачот требало да внимава дали стоката може да се прифати во земјата на дестинација или не. Како пример ќе направиме краток преглед за упатствата и цените на испораките во европските земји кои ги најдовме во списанието за пошта и телеграф од 1902 година.²³

Според дадените упатства, тоа што може да се заклучи е дека испораките во европските земји како што се: Германија, Австро-Унгарија, Англија, Белгија, Данска, Шпанија, Франција, Србија, Шведска и Швајцарија, најчесто се правеле преку Скопје, Солун и Истанбул кои се воделе како центри за поштенска размена. На секој пакет биле поставени упатства и царинска декларација. Цената на поштенската услуга односно транспортирање на пратката била како следново: 7 гроша за Австро-Унгарија, 9 гроша за Германија и Швајцарија, 11 гроша за Белгија, Данска, Шпанија и Франција, 14 гроша за Англија, 15 гроша за Шведска и најскапа тарифа била онаа за Србија, 21 грош. Гаранцијата за дополнување на цената доколку пратката имала вредност од над 300 франци била како следново: 1,10 гроша за Германија, Австро-Унгарија, Белгија, Данска, Шпа-

²¹ *Ibid.* 142–143.

²² BOA, DH.MKT, no. 1736/19; Şûra-yı Devlet Evrakı, no. 2514/1.

²³ Posta ve Telgraf Mecmuası, no 1, H.1317, 211–214.

нија, Франција, Шведска и Швајцарија, додека за Англија била 1,20 гроша. Во упатствата нема поставено цена за дополнување за гаранција на испораките кои ја надминувале вредноста од 300 франци и кои ќе бидат пратени во Србија. Регистрацијата за размена на пратки помеѓу султанската и странската страна е претставена во франци, така што, за Германија, Австро-Унгарија, Белгија, Данска, Шпанија, Франција, Србија, Шведска, Швајцарија и Англија цената на транспортот се движела како во следново соодветно: 1, 50, 1, 2, 2, 2, 4, 50, 3, 1, 50, 2, 75 франци, додека цената на гаранција за истите европски држави кои се гореспоменати со исклучок на Србија (и во оваа класа пратки нема наведено цена за Србија) била како следново: 15, 10, 20, 20, 20, 20, /, 25, 15, 20 сантими.^{24,25}

Во однос на просторната организација во регулативата по формирањето на централната пошта, за кратко време биле изградени поштенски објекти, пред сè во Анадолија, но и во териториите на Османлиската држава на Балканот. Особено во 1909 година со формирањето на Министерството за пошта, телеграф и телефон, во османлиските простории биле формирани речиси 3 000 централи за пошта, телеграф и телефонски услуги.²⁶

РЕКОНСТРУКЦИЈА НА ПОШТЕНСКАТА ЗГРАДА ВО СКОПЈЕ И РАСПОРЕД НА ПОШТЕНСКИ ЛИНИИ

Поштенските згради најчесто биле избрани во густо населени и трговски активни центри и во места кои биле блиску до пристаништа како и до железничките станици.²⁷ Поштенските згради како најкарактеристични за османлиската архитектура од доцниот период претставуваат големи, пространи згради слични на зградите на железничките станици.²⁸

Зградата на Скопската пошта во време на Османлиското владеење била основана во просториите каде во блиска околина се наоѓале јавни објекти како: владина канцеларија, банка, воена болница, театар, железничка станица и традиционални објекти како џамии, чаршија и

²⁴ Стоти дел од валутата.

²⁵ Posta ve Telgraf Mecmuası, no 1, DS. 1317, 211–214.

²⁶ Gelengül 2023, 156–157.

²⁷ Ibid., 158.

²⁸ Batur 2003, 79.

др.²⁹ Така, поштенските згради од периодот на Танзиматот претставувале градби каде што различни сегменти од општеството се сретнувале и се здружувале, затоа, зачувувањето на овие градби придонесува за зачувување и развој на идентитетот.³⁰

Во времето на владеењето на султанот Абдулхамид, во Скопје (во период од 1891 до 1899 година) којшто бил центар на Косовскиот вилает, била изградена нова поштенска зграда бидејќи постоечката зграда била застарена. Оваа поштенска градба денес претставува еден објект со културно наследство од османлискиот период. За изградбата на оваа градба биле предвидени 102 000 гроша од кои 32 000 требало да бидат донирани од локалното население.³¹

По земјотресот во Скопје во 1963 година, оваа градба едно време била користена како магацин и работилница, но до ден-денес зградата ги зачувала оригиналните фасадни карактеристики.³² Оваа зграда поддржана од Република Турција и со финансиската поддршка на Катар во 2012 година, започна со реставраторски работи и денес функционира како центар за управување на фондацијата FOCIC, (Foundation Centre of Islamic Civilization).³³

Секоја пошта во Османлиската држава до 1863 година за испратените писма користела сопствен печат. Како предлог на министерот за пошти Агах Ефенди, од 13 јануари 1863 година со декрет била воведена првата поштенска марка.³⁴ Некои поштенски марки одбележувале важни настани, годишнини, личности како и важни места и споменици.³⁵

Во 1900 година, во поштата во Скопје секојдневно пристигнувала пошта од поштите во Истанбул, Галата, Едрене, Зибовце, Прешево и Солун. Тука изградбата на железниците секако влијаела и на пошта-службата, така што заминувањето на поштата најчесто било по овој редослед³⁶:

Понеделник: Галата, Едрене, Зибовце, Куманово, Прешево, Велес, Гевгелија, Битола, Солун, Измир. До Солун транспортот се спроведувал преку железница.

²⁹ Gönül 2018, 107.

³⁰ Gelengül 2023, 163.

³¹ BOA, Bâbiâli Evrak Odası Evraki, Nr. 1066/79933. BOA, Şura-yıDevlet Nr. 1122/14.

³² Gönül 2018, 98–99; Bektaş, 2020, 192.

³³ Gelengül 2023, 167.

³⁴ Güven Bezaz 2006, 18.

³⁵ Gelengül 2023, 166.

³⁶ *Kosova Vilayeti Salnamesi*, H. 1318, 1900, 8. defa, 314–316.

Вторник: Истанбул, Галата, Едрене, Зибовце, Куманово, Прешево, Велес, Гевгелија, Битола, Солун, Прилеп, Крушево, Јанина (до Битола), Измир (до Солун), Штип, Кочани, Царево, Османие (до Велес со железница, понатаму со суруџија), Османие (со суруџија), Тетово, Гостивар (со суруџија), Урошевац, Вучитрн (до Митровица со железница). Во зимските денови заминувањето на поштата од Штип, Царево, Кочани и Османие се менувало со среда.

Среда: Истанбул, Галата, Едрене, Зибовце, Куманово, Прешево, Велес, Гевгелија, Битола, Солун, Измир. До Солун транспортот се спроведувал преку железница.

Четврток: Истанбул, Галата, Едрене, Зибовце, Куманово, Прешево, Велес, Гевгелија, Битола, Солун, Измир (до Солун транспорт со железница), Урошевац, Митровица, Приштина, Призрен (до Урошевац), Ѓилане, (до Приштина), Пеќ, Нови Пазар, Плевља (до Митровица со железница).

Петок: Истанбул, Галата, Едрене, Зибовце, Прешево, Куманово, Кратово, Паланка (до Куманово со железница, а понатаму со суруџија), Велес, Гевгелија, Битола, Солун, Прилеп, Крушево, Јанина, (до Битола со железница).

Сабота: Истанбул, Галата, Едрене, Зибовце, Прешево, Куманово, Велес, Гевгелија, Битола, Солун, Штип, Кочани, Царево, Османие (до Велес со железница, со коњица до Османие) и во зимските денови се менува со недела.

Недела: Истанбул, Галата, Едрене, Зибовце, Куманово, Прешево, Велес, Гевгелија, Битола, Солун, Измир (до Солун со железница), Јанина, Битола, Урошевац, Вучитрн, Приштина, Митровица, Призрен (до Урошевац со железница, понатаму со суруџија), Пеќ, Сеница, Нови Пазар, Плевља (до Митровица со железница и понатаму со суруџија), Ѓилане (до Приштина со железница, понатаму со суруџија).

Поштенските згради како најкарактеристични згради на османлиската архитектура од доцниот период претставуваат големи, пространи згради слични на зградите на железничките станици и овие згради најчесто биле избрани во густо населени и трговски активни центри и најчесто биле блиску до пристаништата или пак, блиску до железничките станици, како и во случајот на Скопската поштенска зграда која била

во блиска околност на јавни објекти, традиционални објекти и скопската железничка станица.

Активностите на поштенската организација како и нејзината комуникациска функција се од голема важност за проучување на дел од социјалната и економската историја на Османлиската држава. Исто така, анализите на овие активности можат да придонесат во изучувањето на војните и миграциските процеси. Поштата и во вонредни услови придонела во економијата на државата и обезбедувала можност за вработување на многу луѓе. Почнувајќи од 1914 година, покрај мажите, и жените се вработувале како државни службеници во поштенската служба.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Aktüre, S., "Osmanlı Devleti'nde Taşra Kentlerindeki Değişimler", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, IV, İstanbul, 1985, s. 891–904.
- Aslan, T., "1881 Tarihli Osmanlı posta Nizamnamesi". *Klasikten modern Osmanlı ekonomisi* (2019), 347–362.
- Batur, A., "Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, IV, İstanbul, 1985, s. 1038 – 1067.
- Batur, Afife ve M. Vedat Tek: *Kimliğinin içinde bir mimar* (1. Baskı). Yapı Kredi Yayınları.
- Bektaş, G., "Bir Rumeli Kentin Modernleşmesi: Üsküp 1839 – 1912". *METU JFA* 37 (1) (2020), 169–198.
- Çadırcı, M., "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ülke Yönetimi", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, I, İstanbul, 1985, s. 210–230.
- Demir, Tanju., "Türkiye'de Posta Telgraf ve Telefon Teşkilatının Tarihsel Gelişimi (1840 – 1920)", PTT Genel Müdürlüğü, Ankara, 2005.
- Gelengül, B. ve Küçükatalay E., "Osmanlı Posta Teşkilatı Yapılarının Kültürel Miras Değerleri Bağlamında İncelenmesi". *Journal of TÜBA – KED* (2023), 149–177.
- Gönül, A. ve Durak, S., "Bir Osmanlı Kenti Üsküp'ün Tanzimat'tan XX Yüzyıla fiziksel değişim süreci". *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi* 7 (1) (2018), 87–110.
- Güven Bezaz, Yurda, "Haberleşme ve Tarihçesi", Ankara, 2006.
- Kaçar, M., "Osmanlı telgraf işletmesi (1854 – 1871)" Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi İstanbul, 1987.
- Матковски, Александар, *Кануни и фермани*, Скопје, 1990.
- Turgut, Turhan., "Osmanlı İmparatorluğu Posta Tarihi", (1. Baskı), Alfa Yayınları, 2018.
- Ünlü, M., "II Abdülhamid Döneminde Üsküp'te İmar Faaliyetleri". *GAMER I* (2012), 165–186.

Yazıcı, N., "Osmanlı Devleti'nde posta teşkilâtı -Tanzimat devri", Ankara Üniversitesi - doktora tezi. Ankara, 1981.

Ѓорѓиев, Драги и Шериф, Ахмет (прев.), *Салнаме на вилаетот Косово*, МАТУСИТЕБ-ТИКА, Скопје, 2012.

Emel SHERIF-MIFTAR

Institute of National History, Skopje

THE POSTAL SERVICE IN SKOPJE DURING THE OTTOMAN RULE IN THE 19TH CENTURY

(summary)

Within the Central Administrative Structure of the Ottoman Empire, postal services as well as communication services in the 19th century depended on the *menzil* system where correspondence between the central government and the provinces, or the sanjaks, were delivered by postal officials who traveled with horses and camels on kervan routes. With the establishment of the Ministry of Posts in 1841, the postal service became an institution that provided postal services to all society of the country.

The aim of this work is to contribute to the postal historiography of the territory of today's Macedonian State by analyzing the Ottoman archival sources. By the establishment of the Postal Service in Skopje in 1849, we will detail how the postal service operated within the country and with foreign European countries in the early twentieth century. We will also present the most famous postal officers mentioned in the Ottoman yearbooks of the late 19th century.

The construction of the Thessaloniki-Skopje-Mitrovica railway line played an important role in the postal services therefore we will also present the schedule of postal lines, i.e., the arrival and departure of the post in and from Skopje on all days of the week. We will also list the costs of delivering the packages as valuable and invaluable postal packages inside the country and abroad. So, in 1890 an agreement was signed between the company's employees and the post office for the transport of postal packages by train. Every post office in the Ottoman State until 1863 used its own stamp for the letters sent.

In terms of the locational organization after the establishment of the central post office, in accordance to the regulations, postal centers were built for a short period of time, primarily in Anatolia but also in the territories of the Ottoman state in the Balkans. Especially in 1909, almost 3,000 post, telegraph and telephone centers were established in Ottoman premises.

We can conclude that, the postal organization as well as its communication function are of a great importance for the study of the social and economic history of the Ottoman State. Analyses of these activities can also contribute to the study of wars and migration processes as well. The post offices even in extraordinary conditions contributed to the country's economy and provided the possibility of employing many people in the state. Starting in 1914, in addition to men also women were employed as civil servants in the postal service.

